

СОРУЛГАВЫС УЛУГ, КУРЛАВЫРЛАР ЧЕТЧИР

Н. КУЦЕНКО, Тыва АССР-ниң Көдээ ажил-агый министри

СЭКП ТК-ның көдээ ажил-агыйны улам ынай бедиң көдүүр-ериче утгаран март Пленумунуң шийтирлерин Тываның колхозтарының болгаш совхозтарының ажил-ишчилери ханы чуу-дугаруушкун-биле уткаан бол-гаш тарааны, аэти, сүтү, дүктү бүдүрерин чоокку ийи-үш чыл-дарда-ла дыка көвүдерииниң хемчеглерин тодаргай ажиллап кылып турар. Чер-черинг байдал-дарындан хамаарыштыр чер бол-гаш мал ажылыны эң ажыктыг кылдыр чоруларын аргалары тургустунуп келген.

СЭКП ТК-ның март Плену-мун шийтирлерин ам республи-каның колхозтарының, совхоз-тарының бүгү ажил-ишчилерин ортунда калыба-биле тайылбыр-лап, көдээ ажил-агый продукту-ларын бүгү хевирлерин бүдүр-ерин көвүдерииниң курлавыр-ларын улам долу ажыглаарың аргаларын айтып турар.

Тываның экономикаының кол адмы — мал ажылы. Ону че-динкинниң хөгжүдүрүлгөсү чөм-суурун быгылаары чугула. Малдың бүгү хевирлериниң баш-санын өстүрер, оон продуктту-лун бедилер бедүтүн, шык-тыг болгаш концентраттыг че-мер-биле хандырылганы-биле боттаныр. Илалгы чаш малдарга болгаш саар инектерге мал ка-жааларынын туушукунунун хо-жуулашканы мал ажылының хөгжүдүрүлгөсү база сааттыг бо-лур. Ам көдээ ажил-агый 700 инек-терге, 1800 бызааларга, 11800 мылчыг биче бола малга калжа-лар бедилер. Илалгы чаш мал-дарынын 70 хире хуузу ке-дерей бөдүн болгаш малды че-мерлериниң, ажап тургузарының шын, өрөм талазы-биле үндө-лөдүрүлгөсү хөгжүдүрүлгөсү арганы бербиң турар.

Мал ажылын дүргөн хөгжүдү-риниң эң чугула негедилериниң бирээ болза күш-ажыл төлө-риниң шын организастаары, мал-чынынары култура болгаш амырал негедилериниң эң долу хандырылганы болур. Илалгы кө-жүп олардыр малдың ажилла-чыларына туртулганың эң бай-даларын тургузары — колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгөсү ке-дүрлериниң күчүлүгү бураа. СЭКП Тыва обкомунун бешки плену-мал ажылын дүргөн хөгжүдү-риниң хемчеглерини айтып-шык, малчынынары култура болгаш амырал байдалын эки-жеринче база кол күчүлгөсүн салган.

Ам ол шийтир-биле дүштүр колхоз, совхоз бүдүрүлгөсү то-догой хемчеглерин ажиллап кыла-п. Бистиң партиявыстың ТК-ының март Пленумунун шийтирлерин амыралга бедилериниң бот-тандырылганы ол хемчеглерни күсүлдери чогуур идиги боор.

Малдың чөм-суурун быгы-лаары чер ажылы, илалгы та-раа ажылын хөгжүдүрүлгөсү шүүт хамаарыш. Ону барымдалааш, республиканың колхозтары, сов-

хозтары бо чылын гектардан-на 10,3 центнерден өвөш өвөс дү-жүтү алырын төлөйлөп турар, ол дээрге өрткөп чылдын дүжү-дүндөн херек кырында барык ийи катап хой-тур.

Колхозтар болгаш совхозтар мындыг дүжүтү алырынга бүгү аргалары. Тарааларынын 70 хуу-дан өвөш өвөш бо чылын, өрткөп күзүн болгаш чылын аңдар-ган черлерге тарымы. Райончу-ган эки сорттарын тараа шөлө-ринин 80 ажит хуулуна тарымы. Олардан кызыл-тасты кол шөлө-дерге «Саратовская-29», «Мил-турм-553», «Харьковская-46» деп сорттун үрөшкөсү-биле, чынг-е-тарааны «Долносее-12», «Тыва черин» — хоо деп сор-тары-биле тарымы.

Малдың чөм-суурун быгыла-арыга мал чөм култураларынын тарылаарынын 7 муң ажит ге-ктарга калбартымы улап идиги боор. Чыгыс чылын үер сикен-нери тарымы өрткөп чылдын-га дендээрге 10 муң 360 га кал-барар.

Бо чылын сула болгаш арбай тарылаарынын 58,4 муң га чедир, ол чорук малдың концентраттыг чемер-биле хандырылганы дыка ажикидер.

Көдээ ажил-агыйның бүгү култураларынын дүжүдүн бедил-дер чорук чер ажылынын нити култураларын, агротехниканы, че-рин ажиллап кылырын ажикидип, суггалагылгы черлерин, органи-тиг болгаш минералдыг чөмчө-дүлгөсүн эң долу ажиллап тур-гаш чөмчөдү алырар. Оон ынай хоранары ажиллап тургаш, өг-гө-лөргө улап демиседи 50 муң гага чорудуп, 40 муң шустерни бо-лурас дээш 40 муң га шөлө авиацияны ажиллап.

Сиген кезер черлерин, шына-ларын болгаш олардын ажики-дер, хой чыла үер сикенерини тарылаары калбартып талазы-би-ле улап хемчөдүлгөсү ажилла-ры чорулар суггала салынып ту-рар. Ол суггала чөмчөдү алырар дээш, даштар арылаар, харага-нар турар, ситен кезер болгаш олар черлерин кырын ажикидип тускай эвеноларны тургузары көргөн.

Улус ажылында айыттыган хемчеглерин боттандырылганын колхозтар болгаш совхозтар багыт өвөс дүжүтү алыр, күрүнеге 75000 тонна тарааны саар, ба-за 73—74 муң тонна мал чөмчө-дүлгөсү, 104 муң тонна ситен-лөтүл болгаш 535 муң тонна си-лөстүл болур арганы боор. Бо дээрге өрткөп чылдарда мал че-мериниң бедилериниң дыка хой болур.

Малдың бүгү түзүлгөсүн эң хой негедиле бедилериниң че-динкинниң хөгжүдүрүлгөсү чөм-суу-рун быгылаары чугула. Малдың бүгү түзүлгөсүн эң хой негедиле бедилериниң че-динкинниң хөгжүдүрүлгөсү чөм-суу-рун быгылаары чугула. Малдың бүгү түзүлгөсүн эң хой негедиле бедилериниң че-динкинниң хөгжүдүрүлгөсү чөм-суу-рун быгылаары чугула.

деңдилеш, кодан даңзымын бэ-у-гар харысгалыг кижиге — инек азы хой каларымынга хү-дээдип бээр ужурул.

Күш-ажыл төлөйри малчы-нарынын малга чөмчөдүлгөсү не-гедиле бедилериниң шүүт хамаарыш ужурул. Семитилгени күштел-дирде олардын шын ажит-лаары-биле кады, малды силос-биле, концентраттар-биле не-мөй чөмчөдүлгөсү организастаары чу-гула. Арбын негедиле бедилериниң алырынын чугула курлавыр-лаа хоосту болгаш хоар ажит-лаарынын бедик даг олардын эң долу ажиллаары ажыктыг.

Бо чылын колхозтарга болгаш

реп келгенинден хамаарыштыр кыргыздын хуусаанын сагымы болур. Хойларын массалыг кыргыздазын 12—15 хүнер иштинде чорулар эки болурун практика көргүсөи.

Бөдүн дүжүтү хойларны бир-ги ээлдече, оон соонда чартык бөдүн дүжүтү хойларны болгаш сөөлгү ээлдече нарын дүжүтү хойларны кыргыздын тускай өр-теминдег сөөлгү болур. Бол-лаан хойларны баштай, оон соон-да артык хойларны болгаш сөөлгү улаада концентратны кыр-гызга чогуур. Хойларын тускай бедилеткенде, деритинген кыр-гызда черлеринге машина-биле

салыр ужурул бис. Көдээ ажил-агый министрствонун шүүтү-мү-биле фермаларынын механиз-атор-малчынынын бедилеткээр 3—4 ай хуусаалыг курстары эрттирер.

Инектини машина-биле саа-рынын 200-тен өвөш өвөс мас-терлерин чыгыс үеде бедилеткээр, а ол ышкаш көдээ ажил-агый өргөлдөдүрүлгөсүн чыгыс хойлар-ны Оренбург арга-биле кыргыз ажилдерин өрөдир, Чадананын болгаш Кызылдын тарып бооза-дыга станциялары тарып бооза-дыгынын 120-ден өвөш өвөс техниктерин бедилеткээр. Көдээ ажил-агыйның дурулга стан-

цияны ажил-агый артелинин хөг-жүдүлгөсүн амгы бедилеткээр дүжүтү турар оон Чижик Уста-нын анаа хуулап алыр.

СЭКП ТК-ның март Плену-мун шийтирлериниң дүштүр совхозтарынын сан-хөвүн эки чу-румчулар болгаш оларын бүрүн-чө бөт-орулга-чарыгалыг бол-дулар. Колхозтары акаланды-рынын болгаш оларга чөмчө-дүлгөсүн системанын черле дыка ажикидирин көрүп турар.

Материалдыг болгаш мораль-дыг деткишкенин эң долу ажиллаары көдээ ажил-агый бү-дүрүлгөсүн көдүрүлгөсүн чугула бедилеткээр болур. Ол талазы-биле дыка хой алыгытарын чөмчө-дүлгөсүн шийттирериниң турар бис. Колхозтарда болгаш совхозтарда күш-ажыл төлөйриниң систем-ны ам-даа сайыраптай өвөс.

Министерствонун, колхозтар-нын, совхозтарынын, көдээ ажил-агыйның, район өргөлдөдүрүлгөсү тускай өртемниглериниң чөмчө-дүлгөсүн дүжүлгөсүн колхозчу актив-биле кады түнээр, кол-хозчуларын күш-ажыл төлө-йрин ажикидир талазы-биле са-налдыры бедилеткээр. Шүүт чер болгаш мал ажылында ажиллап турар колхозчуларын болгаш сов-хозтар ажилчыларын материал талазы-биле деткишкенин хөм-чөлдери доктааттыган.

Көдээ ажил-агыйны улам ынай хөгжүдүрүлгөсү талазы-биле партия-ның хуулап алган хемчеглерин

колхоз болгаш совхоз бүрүлгөсү материалдыг бичыг сүзүрү ха-ндыраарына таарымчалыг бүгү-де байдаларын тургузуп турар. Илалгыш соруга чүд дээрге, чер ажылының култураларын не-дүр, бедик дүжүттерин алыр, мал ажылының продуктулуун бедилер, негдээ ажил-агый бүдүрүл-гөсүнүн бүгү адыларын орун-галыг, бөдүнү чарыгаларын бүрүн дуглап турар кылдыр ажилла-арын хандырап дээш шаг-уени анаа эрттирерин, кызымак, ты-ынгыр ажиллаары болур.

Колхозчуларын болгаш совхоз-тар ажилчыларын хуулу чугула соругаларын үр-түндөй шийтирлериниңче — мал кышта-ладышынын организастыг доош, малды чаш төлү бүрүн камгалап алырыңче, чакыс хоу ажилдарын каажыларын-даа артык агротехниктиг бедик бедилеткээр кыска хуусааларда чору-ларынче бедилер ажил-ишчилерин мөөнлөрүн бистиң чугула ху-дээдип.

Чөмчөдү сөөлгү чылына бедик дүжүттерин чөмчөдүлгөсү, малдын баш санын көвүдөдүп, оон продуктулуун бедилер, кө-дээ ажил-ишчилерин бедик бү-дүрүлгөсү, таарымчалыг ажил-дарына эки байдаларын тургу-зары — СЭКП ТК-ның март Пленумунун шийтирлериниң бедил-шиниң күсүлдери баштайып эки базанын кылынымы ол бо-лур.

Наскалчылар күш-ажылчы үлүүн кирирлер

Көдээ ажил-агыйны улам ынай хөгжүдүрүлгөсү соңгоартааттымын хемчеглериниң дугайында СЭКП ТК-ның март Пленумунун шийтирлериниң Тыва районда «Со-вет Россия» колхозун Каскал ферманын ажил-ишчилериниң та-машы-кыш, чаа бедик көрү-дүлгөсүн чөмчөдүлгөсү дээш улап күсүлдери кирир-биле ажиллап турарлар.

Фермада быгылаан 880 ажит баш анык инектер, шарлар болгаш молдуурлар менди кыш ажил турар. Төрүүр 84 инекти каларымын Оюн Сүлүм, бызаа ажак-чызы Чүрчүмн Клав-дия олар шүптү 106 баш инектерин амгы үеде оларлап турар. Ылаз ам төрүн 12 анык инектерин бызаалары менди.

Каскалчылар 1964 чылда төрттүнгө 164 баш бызааларын чыгыс-ты-лаа хоратпай, харын негедиле бедилериниң тургаш, чыл ажырган. Чыгыс хуузу турар 212 баш инектериниң харыкы-ларын шарыкыларын анык малчынар Ми-хал Кочага, Ысмаал Хун олар эки ажаала-га, менди азырап болгаш

Олар бо чылын күрүнеге 63000 кг эки шынары-ның ээти саар, бир шары-ла 280—300 кг чөмчө-дүлгөсү кылдыр семир-тилени алыр соруганы салынар.

Санчат Чоодун азы-рал турарын ийи харык 135 баш, Билетмаа Раян хир чөмчөдүлгөсү 61 баш молдуурларын хо-нукта бедилер негедиле бедилериниң турган инектериниң каларымын Арты Кара-Суг деп мөңгү-өөл ажиллап турар. Төрүүр 84 инекти каларымын Оюн Сүлүм, бызаа ажак-чызы Чүрчүмн Клав-дия олар шүптү 106 баш инектерин амгы үеде оларлап турар. Ылаз ам төрүн 12 анык инектерин бызаалары менди.

Оон ачымы-биле мал чөмчөдүлгөсү ам-даа четир санын бар. Мурунчыл малчынар март Пленумунун мате-риалдарына харык кыл-дыр бедилкен чаа хуу-дээдүлгөсү алырар. Санчат Чооду, Санчат Кума олар боттарына быжылаан анык инек-териниң бирээнден-не чыгыс үеде хонукта 350—

750 гр. Билетмаа Раян 61 баш молдуурлары-ның бирээнден-не 400—800 гр чөмчө-дүлгөсү кылдыр семир-тилени алыр соруганы салынар. Санчат Чоодун азы-рал турарын ийи харык 135 баш, Билетмаа Раян хир чөмчөдүлгөсү 61 баш молдуурларын хо-нукта бедилер негедиле бедилериниң турган инектериниң каларымын Арты Кара-Суг деп мөңгү-өөл ажиллап турар. Төрүүр 84 инекти каларымын Оюн Сүлүм, бызаа ажак-чызы Чүрчүмн Клав-дия олар шүптү 106 баш инектерин амгы үеде оларлап турар. Ылаз ам төрүн 12 анык инектерин бызаалары менди.

О. ТОВУУ.

Трактористер эки эгелээн

Т а р ы л г а г а

Улуг-ийидалын хүнээрке тал-лазында чорту бедил үе берген узун ийде өрткөп чылын кызыл-тас тараан алгыстын хөрүнүнүн кырында эрзи харын өлү хөвөр көстүп чыткан. Агроном Аверия Иванович Глазирин хөрүнүн өргөн ышкыш сүвүр ыш-биле ка-зып көргөш:

— Адырын кирпесе ажырбас аларган-дыр, оолдар. Моон-биле кады ийидалын аңдарган черин база кийиреп кирптер-дир — деп чугаалааш, чанынга турган механизаторларын олурту көргөн.

Виктор Петрович биле Сер-гей Николаевич бөжө коман-далап кирптер-дир. Олар тра-кторларын дыка хымчалыг сеп-төөнүр бөдүн ийи — деп, бри-гадир Иван Мартынович Радзин олар долу чугаалааш.

Дүштөккө 12 шапта ийи «МТЗ-50» деп тракторлар ол аг-гисты аңдарып кирпкен. Шык базырмыкыны база эгелээр. Апрельдин 11-ин хүнүлде «Көк-Тей» совхозтук №1 хову-тра-ктор бригадасында чыстык улап үлүзүн мичар эгелээр.

Комсомолчу Виктор Ивано-вич Абрамов биле эки анык — 19 харлыг тракторист Сергей Никола-евич Орешков олар боттарынын хымчалыг септөө алганы «кан атыртыр-биле» индик чокка-ла чоруп турганнар. Механизатор мөңгөжидин хуулаадынын он чыл хире үеде күсүлдери келген, арга-дуржулганы мөөнөп алган Виктор Абрамов мурун алган, а чүгө ийи чыл иштинде ажил-лаан, ыңчалда-лаа биче сеткидип, онаашкан ажилыга кызымак анык тракторист Сергей Ореш-ков оон соонда чоруп турган.

Аңдарган черин агроном хынап көргө, ханымы 18 сантиметр болган. Ий черини хөрүнүнүн байдалы-биле алырга, ол черле чогуур норма болур. Ыйгылдын ол чарымында дем чаа-ла шока-рып чыткан хараар чыгыс хүнүнү херселени арып турганын ме-ханизаторлар аскерин каап, даарта моон чүвө арпас-тыр деп болап чоруп турганнар.

Көжээккенин 6 шапка чөмчө-дүлгөсү, ханымы 18 сантиметр болган. Ий черини хөрүнүнүн байдалы-биле алырга, ол черле чогуур норма болур. Ыйгылдын ол чарымында дем чаа-ла шока-рып чыткан хараар чыгыс хүнүнү херселени арып турганын ме-ханизаторлар аскерин каап, даарта моон чүвө арпас-тыр деп болап чоруп турганнар.

шыйрайында хүлүмзүрүг идек болган. Ол келгеш:

— Старт багыт өвөс-тир. Ээл-чегде бир трактор 4,70 ганы ча-рар болгай, а бо эштерин бирээ-ни-де 6-ла шап иштинде 4,92 ганы аңдарган азы норма 103 хуу кү-сөттинген-дир — дээш.

— Эр-хейлер, шап мындыг старттык темпизин кохоздык бол-бас, харын улам дүгедерид хер-рек. Силериниң эгелер каан үеде-ринер-биле өскө механизаторлар-деп мынаар ажиллаар өвөсө — деп, агроном чугаалааш, тра-ктористерин холларын туткан.

Чер кийирткен трактор база-ла турушкун чокка ажиллаан. Ы-ңчалда-лаа оон черин хөмчөдүлгөсү болгаш ийидалын улап хар-чыткан чамалык черлерин арай ко-зумар болган. «Бөгүн ажилчыс түнелин ындаг болду. Даарта моон эрелекшес, бир шөпөл ка-раал» деп, трактористер аразы-нда дугурушкан.

Апрель 12-иниң эртенин көчүт каан хүн болган. Трактористер эртежиң туруп келгеш, ажиллап кирптеринге бедилкен бергенер.

— Дүне хөрүн арай дохускай берген-дир. Биске чүгө ажилды темпизин өвөс, а шынары база хер-рек болгай. 11 шаптан эгелээр-дир, оолдар — деп, бригадир чу-гаалаан. «Бүдүн -хүн ажиллаас», хайлыг чүвө-дир аа» деп, Сергей

Николаевич иштинде боданган.

11 шапта тракторлар база-ла каргыраалап кирпкен. Дүш үе-зинде хүнүн чылын чүд дээр — Эзулут, чаа! Оон ындайда бир оорга ажиллаар турар № 2 хову-трактор бригадасынын механиз-аторлары, бис чоонган бис дээш, база кийиреп кирпкен деп ме-дээ дыңдалган. Аразында соци-алист чарышты эштериниң ажиллап кирпкен механизатор-ларын хей-адын улам көдүргөн.

Дүштөккө чөм үеи. Тракторис-териниң шалтык чок ажиллаанын чугаалааш, көжээге чөмчөдүлгөсү чартык норма чыгып боор дижи олурда, бригадир турган:

— Көжээге чөмчөдүлгөсү ажил-лаар бис. Бөгүн совхозтун кон-торазына хууламыс бар болгай. Беш шапта моон чоруптар бис мынаан — деп, чугаалаан.

— Аттыг чүвө-дир аа. Хууламыс бо ажил эгелээриниң мурунда чүгө кылып албас чор — деп, тракторист В. Абрамов хыйлап чугаалаан.

— Харын аан, мынды болган болза эки-де чүвө-дир ийи. Вик-тор, оозун дирекция, парторга-зация көрүп турар чүвө мынаан. Эрткен чылын маана вагончик-терге куртап турдуус. Ам кан-дыр-дыр, аргында бус-биле чыл-дыр куртаалга бажынаар, дел-гем, чараш столовая тулап каан-

дыр. Ыңчалда-лаа столоваяны ам-даа ажиллап, херселени чаа экеп турар шыккамыс — деп, үчөтүк улаштыр чугаалаан.

Чөмчөдүлгөсү соонда трактористер ажиллап кирпкен. Беш шапка чөмчөдүлгөсү чокка ажиллааш, хуу-ралга баары-биле олар туралга чөмчөдүлгөсү келгенер. Ол аразында үчөтүк ол хүнүн аңдарган че-рин хөмчөдүлгөсү, түнелин үндү-рүкөн. 6 шап дүгүзүлгөсү ажил-ды түнелин дүңгүзүлгөсү-дээ эки болган: трактор бүрүзүне 5,5 га онаашкан азы норма 110,9 хуу күсөттинген.

Ол келгеш «Көк-Тей» совхозтук коллективиниң СЭКП ТК-ның март Пленумунун шийтирлерин амыралга боттандылар талазы-биле атырылганын, оон иштинде чакыс тарылганы бедик агротех-никтиг бедилер эрттирер дугайын чугаалаашкан хууламыс Виктор Абрамов биле Сергей Орешков-тун чыстык улап үлүзүнүниң стар-тын эки эгелээни демдээш, моон сонгаар оон-даа бедик көр-гүзүлгү болурун оларга күзөп чугаалаан.

М. ЛЮНДУП.

ЧУРУКТА: тракторист С. Орешков (солгай талазында). В. Абрамов олар үчөтүк А. Са-рандулов үндүргөн түнелин динил турары.

Фото С. Феоктистовуу.

«УТКА 25 чылы» совхозтун агроному эи Чижик Чараш-оол Ак-Хеминиң шөлдеринде чакыс хоуу ажил-дарын кызыл-тас тараан алгыстын хөрүнүнүн кырында эрзи харын өлү хөвөр көстүп чыткан. Агроном Аверия Иванович Глазирин хөрүнүн өргөн ышкыш сүвүр ыш-биле казып көргөш.

Тудунгур

Монгуш Орус-оол удурткан туду-жлар эвенот Чадананын көдээ дүдүт эргеленди-биле көрүп чоруп турар. А дүш-төк калар бөдүнө сөвгү үеин чаа чүдөдөрүн ме-ханизаторларга ол тааныштырар.

«Чыраа-Бажы» совхозтун Ак-Ха-ла хойжу бригадаларынын төвүнө, ту-га чогуур тудуларын бо чылын баштайгы айларда тудуп доос-каш дугааган. Ажилга сөрүктү ту-дугулар «Тыва» совхозтун Теве-Хал суурунга ийи аал ишти курта-ларын кол тудуун бир ай хире хуусаанын иштинде дооскан. Ол ту-дугулар иштин кылымыкынын эве-номчулар тургузуп, чоокку хүнер-де доосар дээш ажиллап турарлар.

Звенот Ондар Лайу, Монгуш Орус-оол олар ажылынын хүн онаа-лаарын доктаамал ажыр күсүлдип турар.

М. СОНСУТ.

2-гн арын

1965 ч. апрель 15.

МУРНАКЧЫЛАР БОЛГАН

Өвүр районо бирең-көртүлгө бараан сар-гынгазынын палын 110, шийтин келгенде-иниң 140 хуу күсүлген.

Ажыл-агый бажынар мажизиниң эргелеч-чи К. Донцак, үлөтүр бажынар мажизиниң эргелечки эи Копеек, Солдур көдээ мажизин-ден эштер Тоорук, Куш-каш планын ондогола-рын эки күсүлген, ра-йонунуң мурунчыл са-дыкылары болганнар. Де-легаткы ажилчы кон-нанын дем каттымы тарымызын хүнү — Моң-И-ниң чөмчөдүлгөсү иштин дээш, районунуң бажыларын чаа күш-биле ажиллап турар.

Районунуң беш авто-лааканы чугула хер-гелдип барааннарын ал-гаш, ырак, чоок кыш-таларда малчынарже үнүп, фермалары келип турар. Чыгыс үе келир-ге барааннарын кудим-чаа садылаарын райо-нуң баштаар чери планна-бис.

Чөмчөдүлгөсү Монгалын мал ажылынга чорбаан-даа болза, ону чылыг малдарына кирип тура, колхозтун баштар черинин келжигүрүн чүвөдүлгөсү бөдөннөр. Чүгө дие баштайгы улаада аңа бер-ге-даа болза, эсеп калгай анык киж ир чылдарда чыгымылап шыдаар деп идеге чере шын болур.

Комсомолчу Монгалын ийи чыл бурунгаар Тандын «Револ-юциянын чалымын» колхозтун бир кодан чыгызын хуулап ал-ган. Бо кыжын оон кадарган чыгызы Чыгытай холду. Халы ор-галынын олардынга хуу кыштаан. Өскө маллар ышкыш дүне ка-жаалап алган, чыгыс дүн-хүн дүгүзүлгөсү оларга чоруп болганда, дүнүн карагызы, кыштын соогу, чыгыс ийи, чачы-боран дөш түү таарышпас дээрли. Анык чыгызы ол бүгү бергедерге турал-бай, нитиниң кодан чыгызын менди каларып турар. Бо чылын 65 бөзөн 65 кулууну ап болур аргалар бар деп, ол чугаалап олур-ар. Ам төрөө 5 бөзөн кулуларын камгалап алган.

Балганын анык чыгызы СЭКП ТК-ның март Плену-мун шийтирлериниң улам сөрүк кирген ажиллап турар.

Ч. МААДЫР-ООЛ.

ЧУРУКТА: тракторист С. Орешков (солгай талазында). В. Абрамов олар үчөтүк А. Са-рандулов үндүргөн түнелин динил турары.

1965 чылда СССР-ниң болгаш Индонезияның аразына барган солчулгузының дугайында протоколга ат салышышкыны Джакартага болган. Садының хем-чазынын улам ыңай көндүрүмдиги протоколга баш бурун-гаар көргөн. Совет Замели Индонезияга машиналар-ны болгаш дерилгени, а ол ышкыш чурттуң национал

экономиканын хөгжүдүрүмгө эргемок чугула өскө-дээ барааннары бээр. Индонезия Совет Замелиниче нау-чук, нопра, олово, кофе болгаш бодунун дашкаар үндү-реринге чаңчыл болган өскө-дээ барааннарын чорудар.

(СЭТА).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АЖЫЛДАП ТУР

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЕК

Бүдүрүлгө талазы-биле план-дын болгаш оонаданын күөсөл-дигинге контролду боттандыра, күш-ажылдын бүдүрүкчүлүгүн белдир, продукцияның бот-үне-лин чигедир болгаш шынарын акжидер, чиг-эттин, материал-дарынын, электроэнергиянын, ак-ша-хөргөңүнүн камналга чүрү-мүн шынгын сагыры дээш деми-селди чорудар, бүдүрүлгенин иш-тики куралавыларын илердир, социалисттик өңчүтүң төтөгел-чидери-биле демисежир, ажылчы чоннарын култура-амыдырал, эмгелге хандырылганын чет-пестерин илердир, ол четпестер-ни чайладырын чедип алыр—партия-курүне контролунуң ко-митетинге дуулаар бөлүктүн ажылынын кол-кол негеделер ындг.

Бодунуң ол хүлээлгелерин Тес-Хем районунуң Шуурмак райүлөт-пүр комбинатында партия-курүне контроль комитетинге дуулаар бөлүк эртен чыдаш сөөлү ай-ларынга чедир тепсес күөсүлди турган. Ук комбинаттын ажы-лынга улуг четпестер турганы ыңчангаш анаа-ла тазарылга эвес.

Районунуң партия-курүне кон-тролунуң комитет болгаш рай-үлөтпүр комбинатынын партия организациязы ол дуулаар бөлүктүн даргазына коммунист Радон Семенович Атамановту соңгууртуп сумелээ. Бөлүктүң бажыгунерин эш Атамановту эртен чыдаш ноябрда боттары-ның даргазы кылдыр чаңгыс үн-биле соңгул алганнар.

Оон бээр ам беш ай чедип-тур-ар. Эш Атаманов ол партия-кур-е болгаш хой-ниитичи даштаны аз-сеткидиг, шычы болгаш прин-ципалдыг эзу-биле күөсүлди кел-ген. Партия-курүне контролунга дуулаар бөлүктүн ажылын хер-ек кырында эде тургускан. Ам ол бөлүктүн ажылында 17 кижи доктаамал кирижи, контролдуң даалгаларын күөсүлди турар. Ду-залар постулар чеди черде тур-густунган. Ыланга ниитинчи чеменинге, садыг база урулар албан чердеринде, механиктик песте болгаш мастерскада, чаза-нылга четинде болгаш ыяш белет-

кээр чарле, комбинаттын ажи-нистрация черинде постулар бот-тарынын ажылында 30 чыгыш кижи кириштирип турар. Ын-чангаш Шуурмак суурнуң иштин-де улусчу контролдар чок чери тывары ам берге. Улусчу кон-тролдар хой-ниитичи контро-лдар-биле сырый харылаа-лыг ажылдап турар.

Ажылчын суурда контроль бөлүк бодунуң инициатива-зы-биле болгаш районунуң партия-курүне контроль комитетиниң сумели-биле база ажылчы чоннарын ме-дделерин болгаш дилегерия эзуугаар хой ыяш хыналаларын чоруткан. Ол хыналаларын түнелин дуулаар бөлүктүн ни-ти куралына болгаш бюрзунга чугаалажып, чонга информация берип турар. Эртен чыдаш но-ябрда бээр бөлүктүн хуралы 3, оон бюрзунуң хуралы—3 ка-тал болган.

Хыналда бүрүзү ажылчы эки-жидеринче, четпестерин чайла-дырыпче улааныр чоруп келген. Комбинаттын директору турган эш И. Садчиков ол эрге-дужа-лы соора ажылдап, бүдүрүлге черинин сак-хөө чүрүмүң үрөп, ниитинчи хөргөңинге төтөгел-дик чорукту боттандыра турган. Улөтпүр черинин акша-хөргөңи-зи-биле шайлаага тургузуп, боду күш-ажылдын сагылга-чүрүмүн үрөп турган. Эш Садчиков «Тес-Хем» совхозка бир чаз өгнү 300 рубльге салыпкан, оон эртөн боду ажылдаан. Оон бурут-у-биле «Москвич» деп автомашинаны тонап каапкан. Дуулаар бөлүк ол дугайын хынааш, хыналаның материал республиканың амы-дырал хандырылганын эргеле-тиче ниитиктен. Оон түнелинде эш Садчиков директор хүлээл-гезинден дүжүткен болгаш бү-дүрүлгө черинге чедирген кога-радардын анаа толөттирер деп шийтирлээ.

Комбинатта техника ажылда-лынын дугайында үш улаа хы-налда кылган болгаш ажылга-тынымайн турар дарт талазын чо-нудар станок, электростанцияны «ЖС-39» деп шийчикчижи, пи-лорама болгаш өскө-дээ чүүлөр бар болган. Оларны ажылдаа

кпирер дугайында парткурконт-роль бөлүктүн саналы үрө-түн-өөлүг болган. Устүнде алап ту-рар дериг-херекселер шунту ажылдаага кирген. Оон ыңай «ГАЗ-51», «ЗИС-355» автома-шинанын шийчикчилери сан-дан үнгөн турган. Оларны бу-руулук кижилериниң күөсүлди-биле септеди деп шийтирлээ.

Электрэнергия болгаш одала чарыгалыны камналганын бай-далын контроль бөлүк база хы-нап көргөн. Бүдүрүлгө оттулар чүүлүдү, нефтепродуктарын болгаш электроэнергиянын чар-ыгалынын планы кылдынааны илерээн. Район организация-рынын хөргөңинге белеткеп турар оттулар ыяштын кубометр талазы-биле хемчээшын эвес, эвээш бөлүп турар фактылар кө-зүлгөн. Складта нефтепродук-тун чарыгалына үчтү багай турган. Кывар, чаз чүүлгө кам-нала дээш немелде төлөвү тур-густайн, артык чарыгал дээш хемчөг-дээ хөргөспөс болура, кывар, чаз чүүлгө артык чары-галдар болуп тургалааны иле-рээ.

Улөтпүр комбинатынын Сама-галдай суурда дараанын ма-стерсказынын ажылында бир улаа хыналда кылган. Анаа иле-рээни четпестерин элп-чазар та-лазы-биле дирекция черинге су-мени кириген.

Шуурмак суурда столовая ажылын хынааш, оон түнелин ук коллективтин хуралына чу-гаалашкан. Суурнуң култура-амыдырал хандырылганын айтырылганын хой-ниитичи кө-рүдөлөр база болулаан. Ол-ла бүгү хемчегер четпестерин чай-ладырыга чогуур ужур-дузуын чедирген.

Партия-курүне контролунуң район комитети Шуурмакта ду-залар бөлүктүн ажылынын дү-жугаанын непередир ажылды ба-ла чорудуп турар. Ук бөлүктүн ажылынын мурнакчы дүжүлгө-зынын дугайын комитеттин ху-ралына чугаалашкан. Ону ко-митетке дуулаар өскө бөлүктөр-ге непередип турар.

С. ОРУС-ООЛ, партия-курүне контролунуң Тес-Хем комитетиниң даргазы.

ЧУРУКТА: В. С. Вахрушев аккумуляторну чаартып тур.

ЧУРУКТА: Ф. Ф. Фунтиков радиатор калымын септеп тур.

ЧАГЫТАЙНЫҢ ЭЭЗИ

Алданын амыр чурта-вышаан, Чагытай хөд артында хову турлаан 16 чыл ажыг талымал-лап келген Донга ирей-ни балгалыгында улус хүндүткел-биле көрүп туралар. Ол пенсияла-шпаан соонда бешин эш ховуда складтарга тараларын болгаш чеп-сек-техниканы камт-лап турар.

Ол чүгө хову турлаан талымалдап турган эвес, ол чыгыг үдө ол калыа муң-муң гектар тара-

ларын база кадарып, та-варын келген малды оон чайлап турган. Күш-ажылга ынак амыр-лыш бодалас, ан-секкидиг кырганын «Революциянын чал-бымын» мохотуң баш-таар чери өртөткү шап-таларга хой улаа ки-леп келген. Шыдаар шаа-биле ажылга дуу-лааша чогуур—деп, кы-рганын чугаалын дын-наарга өөрчүтү.

Ч. МААДЫР-ООЛ.

Ажылдар деп турар. — Бо чаагай үдө ажылдапкан олурар ар-гам чок. Бодон-дээ көө-гө, Совет чазак бистери—кырганын даш улау сагыш салып, ха-лаз алша-мохтунуң бе-рин турар-дыр. Хаб-чиг-де олурар мен дээр-ге таарышпас. Шыдаар шаа-биле ажылга дуу-лааша чогуур—деп, кы-рганын чугаалын дын-наарга өөрчүтү.

Ч. МААДЫР-ООЛ.

Хуучулар хуралындан

Чалааты девисдериниң хуучулар хуралында кээз магалин эргелечи-ла эш Нина Монгуштуң илеткелин дынаан.

Ырак одарларда малчынарын болгаш чурттакчы чонну аш-чөм, улөтпүр бооранары-биле багай эвес хандырын келген санал бергенер демелгезинер.

Эш Монгуш садып алыкчыларын чагыларын сагыш чоңагар күөсүл-дү, оларга аялдеп, хүндүлээчел, эрес-шооа кыс деп хуучулар мак-тап турган.

1963 чылга депдээрге эът, сүт,

дүктүн болгаш өскө-дээ планын оонаалгаларын 1964 чылдың декабры-да ажыр күөсүлген. Ынчалза-даа өтүрүң райпо баштаар чери келген барааннарын шын эвес хуулап турарында бичи уругларын болгаш колхозчуларга таарышкан чик өр-төткү идик-хөп айлаа ховар, дарын чок болуп турар. Ол ышкыш автола-ка эргелектилер чамдык барааннар-ның өртөсү өстүрө каалтар тавары-галар турганын илереткен.

Ол хуралдан районунуң хуучулар хуралына бал талаларын солган.

О. ДАЛЫЙ.

ТАРЫЛГА БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Часын хову ажылын ныска хуусаада, агро-техниктиг хемчегер эзуугаар шынарлыг чору-дары дээш, акша белет-келдериниң чоруула-зынга Улуг-Хем райо-нда партия-курүне кон-тролунга дуулаар бөлүктөр болгаш улусчу контролдар хыналда-ларын чорудуп, бот-тарына оонашкан бедик харысалгалын кошат-пайн туралар.

Тарылга белеткел-дериниң чоруп туралын амыл-агылар аайы-биле хынааш, оон түнел-дерин тус-тус колхоз, совхоз бурутунге чуга-лажып көргөш, ипер-тинген четпестерин чай-ладырынын талазы-биле организастыг хем-чегер алдынан. Оон түнелинде район ап-рель эгезинге чедир тракторлар болгаш ко-жуглуг машиналар сеп-телгезиниң планын

ажыр куөсетин. «На-йрал», «УТНА 25 чы-лы» совхозтар тарылга-га техниканы шынарлыг белеткээр талазы-биле багай эвес амылдаанын демелгезири чугула. «Улуг-Хем» совхозтуң септээс тракторларынга чедир кылдырмаан ке-зектер бары хыналдага илерээн. Ону эдил алыр талазы-биле улусчу контролдар боттук хемчегерин алган. Тракторлар ам амыл-даарына белең. Өс-не-дээ чамдын амыл-агыларга турган ын-дыг четпестер чайла-тынган.

«Найрал» болгаш «УТНА-ның 25 чылы» совхозтар механизатор-ларын, таражылар-нын тарылга үзүнде амылдаарына таары-чалыг байдалдарын тур-гускан. Ылангыя Аймырлыгын, Тере-

зиниң, Ак-Талдың хо-ву турлагары үлөгер-лиг белеткеттинген. Ынчалза-даа улусчу контролдарын иле-ретин четпестеринден чамдын амыл-агылар-ның уауртукчуларын, тускай эртемнилер чор-гуур түңкелер үндүр-бейн турар. «Күш-ажылдыг хостуу», Жа-нов аттыг колхозтарда техника септелгезиниң шынарында, часы амылдарга белеткелдер-де улуг четпестер бар-ында септелгезиниң үрө-зин чаштырар ке-зектери таарыштыр тур-густунмаан, септелгезин үзеттинип чагдырмаан. Чамдын андазынарын башкы, соңгу дугайла-ры чок, эрчилдер чете-че эвес, кожулгаларын бынгылаашкыны кош-кан. Шагаан-Ары «Сельхозтехника» нат-тыжышынында ортык кезектер чогуңдан белең

эвес тракторлар ам-даа бар. Хову ажылдары эге-леп турда, «УТНА-25 чылы», «Найрал» совхозтар үрөзини да-гере сөөртүп албайн, арыгалашкынын саада-лып турар. Үрөзини дүргөн арыгалар дээш ажыл-ишчилерин ам иш-те ол ажылга ий элчегге тургузар умур-га таварышкан.

Д. АРАЧЧАА.

завес тракторлар ам-даа бар.

Хову ажылдары эге-леп турда, «УТНА-25 чылы», «Найрал» совхозтар үрөзини да-гере сөөртүп албайн, арыгалашкынын саада-лып турар. Үрөзини дүргөн арыгалар дээш ажыл-ишчилерин ам иш-те ол ажылга ий элчегге тургузар умур-га таварышкан.

Д. АРАЧЧАА.

„ОЛ БИСТИҢ БИРГИ УНИВЕРСИТЕДИВИС ТУРГАН“

Михаил Ломоносовтуң мөчөөн хүнүнден бээр ий чүс чыл болганына

Эртемде сорук кирикчи шүлүкчү болгаш поэзия бодамчалыг эртем-ден, философ, хичик болгаш астро-ном, геолог, литератор болгаш оп-тик, географ, механик болгаш чу-рукчу, минералог, физик болгаш тө-гүчү—ийн чүс чылдар мурунда чурттап чорган Михаил Ломоносо-втуң өлүр-хөвөр бистериниң мүнү-вуса ыңчалдыр көстүп турар.

Оон ажылдарын боданын хан-дышымдынын, күжүнүң болгаш ханымын талазы-биле бүрүң-рик шүлүкчү—натуралист Лувреный Барин чогаалдары-биле деңгееви барып болбас. Бодунуң ол бүрүңгү ышкыш нарын, берге болгаш бо-гавчон-ла адырчылдак билиш-кичинерин илерээр дээш бодунуң, чидиг болгаш ылангыч сестерин Ломо-носов тып ал чорган.

Үзөл-боданын каабаанын, со-нуургалдарын магалыг чаагайлы-ны, энцклопедистиниң талазы-биле ол дээрге бодунуң үч-чазынын дык муруй берген чорган Ломоно-сов де Винчи, Бенгалин Франклин, Вил-гельм Лейбниц алар-биле чаңгыс олурдуга турар. Ломоносовтуң ты-ныгыр угаан-бодалы бүгү-ле эртем-нерже хамылан, кааза-да арлыа чип-тес изин арттырып турган. Ала-чурттуң бодуң эртемниин талалы-чидери ам бешин Ломоносовтуң чогу-м чүлүк талазы-биле улау эртемдөв бо-

луп турарын аразында маргыжып туралар. — Ломоносов хамыктын мурун-да бирги орус эртемден турган. Бой-дустун өң чугула хойлаууң—бүдү-медиян хөвөр камгаалаттын ар-тарын эш чугула хойлаууң ол токтарган—деп, чамдыктар ыңчаар чугаалап турар.

Силерини шын эвес-тир, ол дээрге хамыктын мурунда бирги орус хичик чорган. «Кижини мага-болунге хичик бодунуң холун кал-ба-биле ханылапкан бар чылар» деп оон кайгамчыктыг сестерин сактып көрүңер деп, бир чамдык эртемден-пер ыңчаар чугаалап турар.

Алап турар-дыр силер, ол дээрге геология хамыктын хой чүүлдерин берип, хөгжүлүдүн идея-зын аңаа берген деп, база бир чам-дыктар ыңчаар ханылап турар. Ынчалза-даа олар шунту шыныг, Ломоносовту баштайгы орус астро-ном, минералог, географ, грамматик, тоңгучу—деп алап турар кижилер баа шыныг.

Эртем-бидиг чедип алдырыче Ломоносовтуң ханыгышлы чажында-на изереп келген. Архангелогоро-д губернияда Холмогор чамында

1711 чылда тараачын өг-бүдөдөн тө-рүттүгүн ол тос харлыг оол ол чер-ин каттап, Москваже өөрелгезин үрүтүчүлөп чорутарда оон чүм-төшкөңинге Лобовий Магницкийниң «Арифметика», Мезаеий Смирниниң «Грамматица» номнары чоралы. Ол номнары Михаил Ломоносов шунту шөжөлдөп алган турган.

Калың-дойун бойуу, далайлап, аажок улау айымалыг тыыш, чы-мынныг аар ажыл-иш—ол бүгү би-чиг болду чүтүкүз, эрес-маалдыг, тыыныгыр чорукка, салдыган со-рууганын чейин азыр төлөдө, калың-даа бергенерин аштып эртеринге белең болур чорукка чажында-на чачыктырын еңдигинен. «Чайка» деп ралыткы чайын болгаш күзүң адамы-биле калы тыышка чоруд, Дюшту океанын эң-чүзүт ортук-тарын көрүп, далайын тиргелиш-кичинерин болгаш чачыктырын нарын, даш далайын болгаш соңгу чүтүккө чарыкчылык хөргөңини ки-чинерин хайгарган чорал.

Соңгу чүтүктүн чердерин муруну чүтүстү ышкыш минералдар-биле ың-дыг байлаа болган туруп шыдаас-

дырган, Дюшту океанын чурттуг-Европа кезини Ираккы Чөөн чүт-күктүн чериниң иштин дегем бол-гаш байлаанын» дээрин ол хой чүүлдер талалы-биле бүтүркен.

Ломоносовтуң баш бурунгар-гү көрүтүкчүлүгү бистин хүнери-висте башталганын. Запаларын дегемдеринден совет эртемденер кайгамчык хой байлаанын, эгээр-тиг минералдыг эртеринерин иле-редип тыпкан. Ынча дээрге Колы-скы ортулуктун апатинерин бол-гаш нефелиннери. Якутланын бол-гаш соңгу Уралдын алмалары. Пе-чорадын хөмүр дажы, Барын бол-гаш Чөөн Сибириниң галы база неф-тин, металл руаларын черлер ба-ра.

Чалын назымын эртеринге чер-дерин мөчүтүрүң бите муруну чы-рында Ломоносов сагыш-биле ба-зала болдугулап, Гумчатке (Шин-бергиче) болгаш Чаа Дезалдык далайлан эрес-маалдыг экинди-риниң кижинерин сагыдырып, Соңгу океаннан Чөөн Индияже эртин бол-уаргалынын дугайында болгаш чу-гааларын болган турган. Ынчангаш ол бодалды совет кижилер боттан-

веретиче чорудар деп сенат дужаал үндүргөн. Шийтинген кижилериниң аразында Ломоносов база кирген, башкыларын чугаалы-биле алдыга ол дээрге ховар дээш угаанын киж-и болган.

Университетке ол латынны, ри-ториканы болгаш логиканы эвес, харын математиканы, географияны, физиканы, химияны, техниканы өө-рини эртек. Ынчалза-даа Петербур-га ол үр болбаан, каа аялар эртен-де, 1736 чылдын күзүндө Ломоно-сов Германияже чорунган. Билгез-рин сайырапгайдынын азын дээш өскө ийи студентилер-биле калы ону ынаар чоруткан.

(Төңүзү 4-үнү арыда).

1965 ч. апрель 15.

TC-00146